

УДК 330.15 : 504.062

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ЧИННИКІВ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

К.А. Артюшок

*кандидат економічних наук, доцент
декан економічного факультету*

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. акад. Степана Дем'янчука»

Розглянуто поняття економічної безпеки та впливу на неї екологічних ризиків у контексті збалансованого розвитку. Визначено поняття еколого-економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, збалансований розвиток, еколого-економічна безпека.

Економічна безпека як поняття економічної науки характеризує комплекс заходів державної політики, спрямованих на підтримку і захист життєво важливих інтересів суспільства: кожної конкретної особистості, економічного суб'єкта, регіону, держави в цілому. Проблеми економічної безпеки набувають особливої актуальності в період кризи міждержавних відносин, що в сучасних умовах особливо характерно як для України та інших сусідніх країн, так і для окремих регіонів держави.

Як свідчить світовий досвід, концепція національної безпеки будь-якої держави включає сукупність різних складових: продовольчу, інформаційну, технологічну, зовнішньоекономічну, екологічну, енергетичну і т.д. При цьому забезпечення економічної безпеки — це гарантія незалежності країни, найважливіша умова її стабільного та ефективного розвитку. Економічна безпека як провідна ланка концепції національної безпеки передбачає насамперед визначення оптимального співвідношення між ступенем відкритості економіки і захистом національних економічних інтересів на основі розробки системи економічних пріоритетів нації.

Однак нині економічній безпеці держави все більше загрожують ситуації, які виникли внаслідок нехтування законами існування природи, переважання екстенсивного типу використання ресурсів. Розгляд цієї проблематики зумовлено спотворенням екологічного середовища країни настільки, що витрати на реабілітацію населення від шкоди його здоров'ю перевищують економічну ефективність розвитку. Дослідження проблематики економічної безпеки України з позиції екологічних загроз недостатньо опрацьоване в сучасному науковому просторі.

Еволюцію формування економічної думки в галузі визначення теоретичних основ економічної безпеки можна дослідити в науко-

вих працях зарубіжних вчених Д. Ламбера, П. Кінга, Р. Нолана, Л. Абалкіна, А. Архіпова, О. Бухвальд, В. Сенчагова, С. Глазьєва, В. Медведева, Є. Олейнікова, О. Тамбовцева, Є. Човушяна та ін.

З вітчизняних дослідників цієї проблеми слід назвати О. Бандурку, О. Белова, В. Бегму, Є. Бершеду, І. Бінька, З. Варналія, В. Гейця, С. Горбуліна, А. Гуменюка, О. Данільяна, М. Єрмошенка, Я. Жаліла, О. Іляш, К. Іпполітова, О. Кундицького, І. Мойсеєнко, І. Михасюка, В. Мунтіяна, Н. Нижника, Г. Пастернак-Таранушенка, С. Пирожкова, Б. Пшика, В. Савіна, А. Сухорукова, В. Шлемка, В. Ярочкіна та ін.

Віддаючи належне теоретичній і практичній значущості розглянутого вище наукового доробку, слід визнати, що проблема відображення в концепціях економічної безпеки прийнятної для безпеки держави стану природного середовища потребує детальнішого осмислення з позиції аналізу співвідношення таких явищ, як екологічні виклики, загрози та ризики в контексті збалансованого розвитку.

У статті саме й розглянуто поняття економічної безпеки та впливу на неї екологічних ризиків у контексті збалансованого розвитку і визначено поняття еколого-економічної безпеки.

Вважаємо, що безпека в загальному сенсі слова пов'язана з поняттями «ризик», «невизначеність» і характеризується здатністю предмета, явища або процесу зберігати свої основні характеристики, параметри, сутність при патогенних, руйнівних впливах з боку інших предметів, явищ і процесів. Проблема безпеки передбачає відсутність обмеження або зняття небезпеки, тобто безпека знаходить своє існування у зв'язку з появою загроз. Таким чином, основною умовою виникнення проблем, пов'язаних із забезпеченням безпеки, є наявність певних реальних небезпек, які можуть завдати шкоди в сьогоденні і майбутньому.

Економічна безпека як категорія економічної науки являє собою комплексне поняття, що поєднує елементи політичної економії та політології й відбиває характеристики незалежності (залежності), відкритості (закритості), стійкості (нестійкості), стабільності (нестабільності) економічної системи, що функціонує в умовах циклічного, кризового розвитку. Перехід економіки на ринкові відносини, коли перш закрита, адміністративно-господарська система починає активніше включатися в процес міжнародного поділу праці і відкривати практично всі сторони своєї соціально-економічної діяльності для співпраці, створює проблеми оптимального співвідношення між ступенем відкритості економічної системи і захистом національних економічних інтересів.

Науковий аналіз та узагальнення різних трактувань економічної безпеки в загально-теоретичному аспекті дав можливість зробити ряд узагальнень. Економічна безпека це, по-перше, якісно визначений стан економіки країни, який, з погляду суспільства, бажано зберегти або розвинути в прогресуючих масштабах; по-друге, можливість і готовність економіки забезпечити гідні умови життя та розвитку особистості, соціально-економічну та військово-політичну стабільність суспільства і держави, протистояти впливу внутрішніх і зовнішніх загроз; по-третє, найважливіша якісна характеристика економічної системи визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства, а також послідовну реалізацію національно-державних інтересів держави; по-четверте, рівень розвитку економіки, який забезпечує економічну, соціально-економічну і військову стабільність в умовах впливу несприятливих факторів; по-п'яте, сукупність умов і факторів, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного відновлення і самовдосконалення [4, с. 228]. Таким чином, економічна безпека — це не тільки захищеність національних інтересів, а й готовність і здатність інститутів влади створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства.

Визначення економічної безпеки як категорії економічної науки може мати різні трактування, оскільки це поняття складне, різнопланове й може розглядатися в різних аспектах. Ми вважаємо, що загальними характеристиками економічної безпеки є такі процеси, як, по-перше, якісно новий стан економічної системи, що відбиває рівень наближення або віддалення

її від кризового стану, і, по-друге, це певна функція держави, спрямована на захист життєво важливих інтересів економічних суб'єктів. Залежно від того, який аспект економічної безпеки вивчається, можна характеризувати цю категорію з погляду особливих проявів у визначених певних взаємозалежностях.

У цьому зв'язку, на наш погляд, цікавим буде таке визначення: «Економічна безпека — це стан економіки, при якому забезпечується досить високе і стійке економічне зростання; ефективне задоволення економічних потреб; контроль держави за рухом і використанням національних ресурсів; захист економічних інтересів країни на національному і міжнародному рівнях» [1].

У цьому визначенні відображені основні критерії економічної безпеки, які одночасно є й критеріями збалансованого розвитку економіки в плані її ресурсного забезпечення, що особливо важливо в сучасних умовах розвитку вітчизняної економічної системи.

Тут, на наш погляд, простежується прояв співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в економіці. Насправді економічна безпека, з погляду об'єктивних тенденцій, відображає певні якісні характеристики економічної системи в аспекті захищеності економічних інтересів, певного рівня стабільності, збалансованості розвитку. З іншого боку, економічна безпека як елемент державної економічної політики характеризується комплексом заходів, спрямованих на забезпечення необхідного рівня економічної стабільності та збалансованості, на підтримку національних економічних пріоритетів і дотримання національних економічних інтересів.

Більшість дослідників цієї проблеми зводять її до розгляду різних видів загроз, їх класифікації і розроблення заходів щодо їх подолання. В умовах системної кризи соціально-економічної системи загрози економіці найчастіше непередбачувані, невизначені та ймовірнісні.

Фактори, що дестабілізують економічну систему, формуються поступово, накопичуючись часто протягом досить тривалого часу, і за певних обставин їхні кількісні накопичення призводять до якісних змін в економічній системі.

Найчастіше до основних викликів економічній безпеці країни відносять:

- посилення структурної деформації економіки;
- тенденцію до перетворення України на паливно-сировинну периферію розвинутих країн;
- посилення залежності від імпорту;
- вплив з країни валютних ресурсів;

- поглиблення майнового розшарування суспільства;
- високий рівень зовнішнього та внутрішнього боргу;
- надмірну відкритість економіки;
- криміналізацію економічних відносин [3].

Однак, на наш погляд, тут представлена неповна характеристика проблеми. У цій класифікації розкрито в основному загрози внутрішнього плану, пов'язані з різними кризовими проявами вітчизняної соціально-економічної системи. При цьому деякі з них тут не відображені. Зокрема, не показано процесів спаду промислового виробництва, що стало першопричиною багатьох негативних явищ вітчизняної економіки. Також не проаналізовано інвестиційної кризи як найважливішого фактора нестабільності сучасної вітчизняної економічної системи. Не названо бюджетних проблем, проблем неплатоспроможності економічних суб'єктів, деградації науково-технічного та інтелектуального потенціалу суспільства.

Не ставлячи перед собою завдання докладно розглянути всі складові теорії економічної безпеки, оскільки ця проблема досить значна і здатна стати предметом спеціального наукового дослідження, зосередимося на теоретичному осмисленні співвідношення категорій «економічна безпека» та «збалансований розвиток», на дослідженні місця і ролі збалансованого еколого-економічного розвитку регіону у формуванні концептуальних основ економічної безпеки.

Концепція економічної безпеки припускає виділення і наукове обґрунтування понять «національні економічні інтереси» та «національні економічні пріоритети». Формування системи національних пріоритетів в економіці пов'язано насамперед з наявністю тих чи інших економічних інтересів держави як у внутрішній, так і в зовнішній економічній політиці. При цьому, спочатку слід враховувати національний економічний потенціал, яким володіє держава та ефективне використання якого дає змогу брати активну участь у внутрішньому, регіональному та міжнародному поділі праці. Оцінка потенціалу економіки (трудового, фінансового, природного, уречевленого) є найважливішим етапом формування концепції економічної безпеки на регіональному на державному рівнях.

У цьому зв'язку, на наш погляд, певний інтерес становить точка зору окремих авторів, які висувають проблеми збереження та ефективного використання ресурсного потенціалу країни та захисту навколишнього природного середовища як один з можливих варіантів сучасної національної ідеї, навколо якої реально

можуть об'єднуватися всі члени нашого суспільства.

Економічна безпека і збалансованість еколого-економічної системи — категорії одного порядку. Справа в тому, що національна економічна безпека характеризується стійкістю, збалансованістю в умовах негативного впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, які порушують нормальне функціонування суспільного виробництва. З іншого боку, функціонування еколого-економічної системи, при якій забезпечується нормальна, збалансована реалізація і економічних, і екологічних інтересів на всіх рівнях суспільної системи, є найважливішим чинником економічної безпеки в сучасних умовах глибокої економічної та екологічної кризи. Таким чином, збалансований розвиток є одним з необхідних умов і факторів забезпечення економічної безпеки регіону. З іншого боку, збалансований, стабільний, самостійний розвиток економіки регіону неодмінно передбачає дотримання основних критеріїв економічної безпеки, які можуть характеризувати ступінь наближення чи віддалення певного регіону від кризового рівня його економічної системи.

Взаємовплив збалансованого еколого-економічного розвитку та економічної безпеки можна простежити на таких явищах і процесах. Так, зокрема, існуюча зараз висока ступінь зношеності основних фондів, що призводить до зростання аварійності в процесі виробництва, проявляється як фактор економічної безпеки та впливає на показники стану екологічної системи, збільшуючи ризик можливих забруднень навколишнього природного середовища за умов можливого зростання вітчизняного виробництва та розширення виробничо-господарської діяльності в усіх галузях економіки.

Загрозу національній економічній безпеці становить інвестиційна криза, яка негативно впливає на функціонування екологічної системи, створюючи додаткові труднощі в питаннях фінансування природоохоронних заходів як на рівні підприємств, так і на рівні регіону в цілому.

Неефективна система економічних стимулів, притаманна сучасному стану природокористування, негативно позначається на раціональності використання природно-ресурсного потенціалу, на загальній деградації навколишнього природного середовища, становлячи серйозну загрозу економічній безпеці регіону.

З іншого боку, поступове виснаження природно-ресурсного потенціалу, безконтрольне і часто хижацьке використання окремих видів природних ресурсів призводять у кінцевому випадку до недовикористання і значного скорочення економічного потенціалу, що також стає

важливим фактором національної економічної безпеки.

Зростання забрудненості водних просторів, атмосферного повітря, ґрунту погіршує стан здоров'я та тривалість життя населення і тим самим знижує показники якості життя, що в розвинутих країнах світу давно вважається одним з головних критеріїв національної економічної безпеки.

Наведені вище та багато інших явищ і процесів слід вважати прикладами взаємовпливу збалансованості еколого-економічної системи та економічної безпеки. У цьому зв'язку можна говорити про виникнення такого нового явища, як еколого-економічна безпека, тобто безпеку економічної системи в умовах загострення елементів екологічної кризи та екологічну безпеку за умови активного впливу всіх складових економічної кризи.

Надзвичайне значення в дослідженні взаємодії чинників економічної безпеки та збалансованого екологічного розвитку має виявлення загроз і факторів еколого-економічної безпеки з метою наукового обґрунтування напрямів практичної реалізації заходів щодо її забезпечення. Безпеку еколого-економічної системи необхідно розглядати як сукупність факторів, що забезпечують стійкий і збалансований стан її функціонування, здатність до постійного розвитку і вдосконалення в умовах загострення і поглиблення економічної та екологічної криз.

Систему чинників еколого-економічної безпеки слід розглядати як на рівні окремого громадянина, так і на рівні конкретної фірми, регіону, країни й світового співтовариства в цілому. Так само повинна бути побудована й система забезпечення еколого-економічної безпеки в процесі реалізації державної економічної та екологічної політики для захисту

життєво важливих інтересів усіх учасників суспільного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org>
2. Іванова Т.В. Державне управління сталим екологічним розвитком України та її регіонів у системі раціонального природокористування: теорія, методологія, перспективні напрями: монографія / Т.В. Іванова. — Донецьк: Юго-Восток, 2011. — 400 с.
3. Механізм економічної політики: навч. посібник: [Електронний ресурс] / Ю.М. Уманців, О.І. Міняйло, В.І. Косик. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. — 436 с. — Режим доступу: <http://pidruchniki.com>
4. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) / Под ред. Е.А. Олейникова. — М.: ЗАО «Бизнес-школа» «Интел-Синтез», 1997. — 288 с.
5. Про стан навколишнього природного середовища України у 2012 році: національна доповідь: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua>.
6. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / За ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. — К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. — 776 с.
7. Сучасні напрями економічного забезпечення раціонального природокористування в Україні / за наук. ред. акад. НААН України, М.А. Хвесика, проф. С.О. Лизуна; Державна установа «Інститут економіки, природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». — К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. — 64 с.
8. Хвесик М.А. Стратегічні імперативи раціонального природокористування в контексті соціально-економічного піднесення України: монографія / М.А. Хвесик. — Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2008. — 496 с.

Новини Новини

НОВИНИ • НОВИНИ • НОВИНИ

УКРАЇНЦІ РОЗПОЧАЛИ РЕВОЛЮЦІЮ В ПЕРЕРОБЦІ СМІТТЯ

Національна академія наук України представила проект утилізації твердих побутових відходів при відсутності електроенергії. На сьогодні основними недоліками утилізації та переробки відходів є висока вартість, прив'язка до заводів (відходи потрібно транспортувати) і використання великих обсягів електроенергії. Українські вчені пропонують утилізувати відходи прямо на місці звалища. Спочатку їх потрібно сортувати, відібрати метал, скло і пластик. Потім залишки збагачуються торфом або тирсою, підсушується і брикетуються. Споживачами можуть бути районні підприємства приватної та комунальної власності — школи, лікарні, та й просто приватні користувачі.